

BÖDŐK GERGELY

Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban

A vörös terror fővárosi túsza

„Az esküdtszéki teremben, mikor Lichtig több ismerősét és barátját megpillantotta, vizsgálódva körülnézett. Egyszerre három terrorfiú ugrott hozzá. – Ne moccanjon! Nem szabad a szemekkel telefonálni! – kiáltották. Mivel pedig Lichtig tovább is nézelődött, egy cellához vezették és belökték. Valakire ráesett. – Ön is politikai fogoly? – kérdezte Lichtig a sötétben. – Ha a betörés politikai bűntett, akkor igen – hangzott a kedélyes válasz. Másnap a gyűjtőbe szállították.”¹

Bár ezek a sorok egy Rejtő-regény kezdő mondatai is lehetnének, az idézet helyszíne és a „főhős” nagyon is valóságos. Lichtig Samut, a Neuschloss-Lichtig Repülőgépgyár Rt. vezérigazgatóját sok társával egyetemben 1919. április 20-án – húsvét vasárnap éjjelén – tartóztatták le és hurcolták a Markó utcai fogházba. A Magyarországi Tanácsköztársasághoz kötődő vörös terror gyilkosságai, a rekvirálások és a kényszersorozások mellett ezek a túszyűjtő akciók váltották ki a lakosság legnagyobb elégedetlenségét.

Már a történelem legkorábbi időszakaiból is ismerünk példákat, amikor az ellenség politikai elitjének tagjai, esetleg a politikai vezetés ellenlábasai közül többeket politikai és stratégiai érdekből – biztosítékkal – fogva tartottak.² Ilyen akciókra

¹ Dr. SOMOGYI Zoltán: *A rémuralom napjaiból. Túsok és egyéb történetek.* „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1922. 127.

² Adam J. KOSTO: *Hostages in the Middle Ages.* Oxford University Press, Oxford, 2012.

legtöbbször háborús események közepette került sor, és nem váltak tömegessé. A túszyűjtés a modern időkben is hozzátartozott a politikai cselekvés eszköztárához, az első világháború alatt viszont általánossá vált. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege már a szerbiai hadműveletek során is gyűjtött túszoikat a civil lakosság helyi prominensei közül, de Galíciában – és másutt – ezzel az eszközzel az orosz hadsereg, a nyugati fronton pedig a brit, a francia és a német haderő is rendszeresen élt.³ A súlyos külső és belső problémákkal terhelt cári birodalomban az elhúzódó harcok és a nyomor polgárháborús állapotokat eredményeztek. A hatalmat megragadó bolsevik vezetés – Leninnel az élen – az erőszak alkalmazását már nemcsak lehetségesnek, de szükségesnek is tartotta. „A burzsoá államot a proletár állam nem válthatja fel erőszakos forradalom nélkül” – fogalmazta meg ezt Lenin 1917-ben, a finnországi emigrációjában írt Állam és forradalom című munkájában. Ennek szellemében szervezték meg a rendszerhez maximálisan hű politikai titkosrendőrséget, az Összoroszországi Rendkívüli Bizottságot, közkeletű nevén a *Csekát*. Az 1917. december 7-én megalakult szervezet homályosan körülírt célja „az ellenforradalom és a szabotázs elleni harc” volt.⁴ Tagjai közé a bolsevik mozgalom radikális hívei mellett a forradalmak idején a társadalom felszínére vetődő felelőtlen, szadista egyének is bekerültek. A Cseka „állam volt az államban”, és hamar hírhedté vált a tisztogatások során alkalmazott kíméletlen módszereiről és gyilkosságairól. A vörös terror áldozatainak a száma az utólag összeállított becslések szerint mintegy 100 000 és 200 000 közé tehető.⁵ A kivégzések mellett rendszeressé váltak a túszszedések is. Dzerzsinszkij – aki a titkosrendőrséget legfelsőbb szinten irányította – 1918. december 17-én a helyi Cseka-

³ Manfred RAUCHENSTEINER: *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2014. 264–267.; Tammy M. PROCTOR: *Civilians in a World at War*. New York University Press, New York–London, 2010. 11., 127–128.

⁴ Robert SERVICE: *Lenin. Egy forradalmár életrajza*. Park Kiadó, Budapest, 2007. 382.

⁵ Pipes RICHARD: *A Concise History of the Russian Revolution*. Alfred A. Knopf, New York, 1995. 227.

szervezeteknek küldött instrukciójában elrendelte: a túszoikat a polgári lakosság, a korábbi földbirtokosok, gyárosok, kereskedők, iparosok, bankárok, nagy ingatlantulajdonosok és a régi hadsereg katonatisztjei közül kell gyűjteni.⁶A bolsevik hatalommal szemben Omszkban felállt ellenforradalmi kormány, a fehérterrorista gyilkosságok végrehajtása mellett, szintén élt a túszyűjtés eszközével. A túszoikat főként felderítéshez és információszerzéshez használták fel.

Bár nem vált általános gyakorlattá – és pláne tömegessé –, de internálásokra már a Károlyi Mihály vezette Népköztársaság idején is sor került. Ennek jogi hátterét az 1919. évi XI. (*A népköztársasági államforma védelméről*) és XX. (*A forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá való helyezéséről és internálásáról* szóló) néptörvény alapozta meg, vagyis lehetővé tették, hogy letartóztassák a forradalom „vívmányai” szempontjából kockázatosnak ítélt, valamint a közrendre és a közbiztonságra veszélyesnek gondolt egyéneket, és fogva tartásukra őket. Erre hivatkozva vették őrizetbe 1919. február 26-án a Budapesten tartózkodó Mikes János grófot, szombathelyi megyéspüspököt, aki – a hivatalos indoklás szerint – elvitatta a köztársasági elnöktől a főkegyúri jog gyakorlását, emellett pedig szembekerült a kormányzattal az állam és az egyház szétválasztására való törekvés, valamint a 200 kataszteri hold feletti egyházi birtokok kisajátításának szándéka miatt is.⁷ A püspököt előbb Celldömölkre, a bencés apácákhoz szállították, majd a Tanácsköztársaság alatt a budapesti Gyűjtőfogházba vitték, ahonnan június elején a Park-szanatóriumba került. Mikes püspök letartóztatásával egy időben Wekerle Sándor volt miniszterelnököt és Pallavicini György volt miniszterelnökségi államtitkárt rendőri megfigyelés alá helyezték.⁸ Két volt minisztert (Báró Szurmay Sándor honvédelmit és báró Sztérynyi

⁶ James BUNYAN: *Intervention, Civil War, and Communism in Russia. April–December 1918*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1936. 265–266.

⁷ BAKÓ Balázs: Az ellenforradalmár püspök: eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918–19-ben. *Vasi szemle*, 2007/1. 71–80. Ugyanerről lásd Dr. SOMOGYI Zoltán i. m. 21–25.

⁸ Wekerle, Pallavicini rendőri figyelés alatt. Mikes püspököt internálják. *Pesti Napló*, 1919. február 27. 2.

József kereskedelemügyit) ugyanakkor személyesen is felelőssé tettek a háború elhúzódásáért és az ország összeomlásáért.⁹ Őket az utólag – csak március 2-án – megjelent, *A háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről* címet viselő XXIII. néptörvény alapján vették őrizetbe.¹⁰ Előbb a szentgotthárdi ciszterciekhez kerültek, majd pár nappal a Kommün kikiáltása után a budapesti Gyűjtőfogházba szállították át őket. Súlyos vesebetegségére való tekintettel Szerényi József, hogy megkaphassa a szakszerű orvosi ellátást, a Parkszanatóriumba került, a szintén gyengélkedő Szurmay báró azonban mindvégig a Gyűjtőfogház rabkórházában, egy magánzárkában töltötte napjait. Fogságukból csak augusztus 3-án, a Kommün bukása után, a fővároshoz érkező román hadsereg előőrseinek feltűnésekor szabadultak ki.

Az 1919. március 21-én létrejött Magyarországi Tanácsköztársaság orosz-bolsevik típusú hatalmi berendezkedése a politikai, gazdasági, és társadalmi rend totális megváltoztatását hirdette meg. Egyúttal deklarált célja volt a keletről jövő „világforradalom” támogatása. Vezetői közül többen a keleti fronton harcoltak és orosz hadifogságba kerültek, ahol előbb-utóbb kommunistává, majd az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának tagjává váltak. Az ideológiai elköteleződés mellett többen fegyveresen is küzdöttek a bolsevikokra támadó intervenciós csapatok és fehérgárdista seregek ellen. Alapos ismereteket szereztek a szovjet viszonyokról, így a Cseka működéséről és módszereiről is. A proletárdiktatúra rendszerének megszilárdítása és megvédése céljából már március 26-án létrehozták a Vörös Őrséget, de a döntően volt csendőrökből és rendőrökből álló – éppen ezért megbízhatatlannak tartott – karhatalom mellett a rendvédelmi szerveket újabb alakula-

⁹ Letartóztatták a háború vérebeit. *Népszava*, 1919. február 27. 5.

¹⁰ Dr. FOGARASSY Edit: Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra (PhD-értekezés). 34–40. <https://www.yumpu.com/hu/document/view/27560447/as-jogtudomanyi-doktori-iskola-dr-miskolci-egyetem>

tokkal, a „Lenin-fiúk” egységeivel és más „terrorcsapatokkal” – bővítették.¹¹

A Kommün vezető ideológusai és politikusai szerint a romló életkörülményeiért, a kirívó szociális különbségekért, különösen pedig a világháborús szenvedésekért a korábbi politikai elitet, az „elnyomó burzsoáziát” terhelte a felelősség. A proletariátus diktatúrája ezért radikális elitellenes politikát hirdetett. A sajtóban sorra jelentek meg a korábbi politikai vezetést elmarasztaló cikkek, és szélsőséges esetekben már nemcsak a frázisok szintjén, de ténylegesen is követelték a „háborús bűnösök” felelősségrevonását. Néhányan a gyilkosságokra és pogromokra való felbujtástól sem riadtak vissza. A publicista Róbert Oszkár, „Golyót és bitófát...!” című cikkében, ezekkel a sorokkal követelte a régi „háborús” politikai garnitúra megsemmisítését:

„Ellenségei vagyunk a halálítéletnek. Csupán nekik kívánjuk a halált, mert egy ország tragédiája és százezrek halála kiált bosszúért az égre. Követeljük, végezzék ki, akasszák fel vagy lőjék agyon: Gróf Berchtold Lipót és gróf Burián István volt külügyminisztereket, gróf Czernin Ottokár volt külügyminisztert, Hazay Samu honvédelmi minisztert, báró Szurmay Sándor honvédelmi minisztert, gróf Esterházy Móric és Wekerle Sándor háborús miniszterelnököket, Teleszky Jánost és Klebelsberg Kunó grófot, Tisza bizalmasait és Herczeg Ferencet, a harmadik bizalmast és nagy köszöntőt, Szterényi Józsefet, Windischgrätz Lajost és gróf Hunyadi Józsefet, a király rossz tanácsadóit, gróf Andrássy Gyulát és gróf Apponyi Albertet. Ezenkívül életfogytiglan internálni kell az összes kabinetek minisztereit, mint bűntársakat, és néptörvényben kell kimondani, hogy a régi Munkapárt, Alkotmánypárt és Apponyi-párt tagjai semminő nyilvános szerepet nem kaphatnak. Halált akarunk a bűnösökre! Vesszenek! Lógjanak! Gebedjenek!”¹²

¹¹ BIRÓ Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, Budapest, 2014. 10–21.

¹² Dr. KUN Andor: *A bolsevista sajtó*. In: HUSZÁR Károly (szerk.): *A proletárdiktatúra Magyarországon: a bolsevista rémuralom hiteles története*. Újságüzem Kiadó, Budapest, 1920. 160–161.

Kivégzésekre ugyan nem került sor, de a felsorolt személyek közül többen túszként kerültek fogházba. A letartóztatások már pár nappal a Tanácskormány hivatalba lépése után elkezdődtek. Ezeknek az akcióknak az első áldozatai között rendvédelmi és magas rangú katonai tisztségviselőket (pl. Rác Kálmán századost, Jakab Béla rendőrtanácsost, Ligárt János honvéd őrnagyot), egyházi méltóságokat (Bozsik Pál prépostot, Pápay Ferenc prépostot, Gulyás Ferenc jezsuita pátert, Thuróczy Kornél irgalmasrendi rendfőnököt), arisztokratákat (gróf Berchtold Artúrt, gróf Károlyi Györgyöt, gróf Somsich Andort) volt országgyűlési képviselőket (Szilágyi Lajos) és volt minisztereket (Balogh Jenő igazságügy-minisztert, Hazai Samu vezérezredest) találunk. Az addig „csak” megfigyelt Wekerle Sándor volt miniszterelnököt már két nappal a proletárdiktatúra megalakulása után, március 23-án letartóztatták, és intézkedtek a még a Népköztársaság időszakában internált Mikes János szombathelyi megyéspüspöknek és a februárban letartóztatott volt minisztereknek a budapesti Gyűjtőfogházba való átszállításáról. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt pedig házi őrizetbe helyezték. A foglyokat azzal vádolták, hogy felelősek a háború kirobbanásáért, a sok szenvedésért, és ellenforradalmi magatartást tanúsítanak. Az egyháziakat pedig – akik kezdetől fogva céltáblái voltak a proletárdiktatúra antiklerikális akcióinak – az egyházi vagyonok köztulajdonba vétele miatti ellenállási kísérleteik miatt tartóztatták le. Az új helyzetben nem volt könnyű eligazodni a népbiztoságok és a forradalmi törvényszékek időnként eltérő rendelkezései és utasításai között. Ilyen hatásköri vita játszott szerepet a már említett Pápay Ferenc budapest-terézvárosi prépost letartóztatásában is, aki a Gyűjtőfogház egykori túszaiknak 1921-ben kiadott emlékalbumában így emlékezett vissza letartóztatásának körülményeire:

„A megfenyegetett Bpest-Terézvárosi templom megoltalmazása végett küldöttséget menesztettem az igazságügyi népbiztosághoz, ahol azt az utasítást adák, hogy a kapura oly értelmű cédulát függeszsek ki, hogy a templom régi rendeltetésére kommunizáltatott. Ezt a forradalmi törvényszék a nyert utasítás dacára igazgatásnak minősítette, s védekezésemet elvetve hat

hónapi fegyházra ítélt. Elfogatásom 1919. évi március hó 29-én, éjjel 10 óraker történt.”¹³

Az egyes terrorcsapatok által elkövetett gyilkosságok és szórványos letartóztatások mellett a túszyűjtő akciók 1919 húsvétján váltak igazán tömegessé. Ezt az magyarázza, hogy a Tanácsköztársaság társadalmi bázisa meggyengült, és a román hadsereg támadásba lendült. A Párizsban ülésező békekonferencia már március végén Magyarországra küldte Smuts brit tábornokot, azzal a feladattal, hogy a Károlyi Mihály által már egyszer visszautasított ún. Vix-jegyzéket – amely a román hadsereg Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalig való előrenyomulását, ettől nyugatra pedig egy demilitarizált semleges zóna létrehozását indítványozta – elfogadtassa Kun Béla külügyi népbiztossal. Az eredménytelen tárgyalások után, az antant hadvezetésének tudtával és támogatásával, a román hadsereg április 16-án támadást indított, és április 21-re, húsvét hétfőre elérte a Vix-jegyzékben meghatározott vonalat. A Vörös Hadsereg és a Székely Hadosztály küzdelmei és feltartóztatási kísérletei a román túlerővel szemben eredménytelenek maradtak. A gyors sikertől felbuzdulva a román hadvezetés nem elégedett meg a kijelölt demarkációs vonallal, hanem átlépte, s Debrecent és Gyulát elfoglalva május 2-ára elérte a Tisza keleti partját is.¹⁴

A vereségek következményeként a Tanácsköztársaság területe a Duna–Tisza közére és a Dunántúlra korlátozódott. A Forradalmi Kormányzótanács a válságos katonai helyzeten torborzással és a Vörös Hadsereg újjászervezésével igyekezett úrrá lenni, a vereségek miatt várhatóan fellángoló ellenforradalmi megmozdulásokat pedig a lakosság erőteljes presszionálásával próbálta elfojtani. A régi elitnek, a korábbi politikai-gazdasági-társadalmi rend híveinek, a szocializálások miatt háborgó vagy a földosztás elmaradása miatt elégedetlen szegényparasztság

¹³ MOLNÁR Félix (szerk.): *Rabságom Története. Emlékalbum: a 133 napos Kommun túszaínak arcképcsarnoka és élményei*. Mindel Albin Műkönyvkötészete, Budapest, 1921. 137.

¹⁴ RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története. 8/1. 1918–1919, 1919–1945. 1. k.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 268–280.

képviselőinek passzivitását a Kommün túsok gyűjtésével igyekezett biztosítani. Az említett elitcsoportok tagjai közül sokakat le is tartóztattak a fővárosban és a legtöbb vidéki városban. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a túsgyűjtések eltérnek azoktól a letartóztatásoktól, amelyeket különféle vétségek, köztörvényes bűncselekmények vagy ellenforradalmi akciók végrehajtása miatt foganatosítottak. Céljuk az elrettentés és a társadalom főbb hangadóinak és véleményformálóinak sakkban tartása volt. Sok esetben viszont ezeknek a letartóztatásoknak az áldozatait is ellenforradalmi szervezkedéssel vagy köztörvényes bűncselekmények végrehajtásával vádolták.

A túsgyűjtő akciókat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a témának nincs „igazi” szakirodalma, ami pedig mégis fellelhető, az roppant szegényes. Mivel a túsokról összefoglaló munka nem született, így elsősorban helytörténeti kutatásokra lehet támaszkodni, ezek adatai viszont sok esetben eltérőek vagy hiányosak. A történetírás ma többnyire 500 főre becsüli a Tanácsköztársaság alatt hosszabb-rövidebb ideig túsoként fogva tartottakat, ez a szám azonban pontatlan. Kutatásom szerint ennek körülbelül a háromszorosával, azaz legalább 1500 fővel lehet számolni. Ma már nehéz, sőt csaknem lehetetlen megállapítani a pontos számot. A letartóztatásokra több hullámban került sor, a vidékiek közül pedig többeket – főleg a frontvonal közeledésekor – a fővárosba szállítottak. A vidéki településekről rendszerint a Gyűjtőfogházba került túsokat külön kezelték, s egyes csoportokat átszállítottak más fővárosi büntetés-végrehajtási intézménybe (például Rákospalotára). A „transzportok” útját és az egyes túsok helyzetét így nehéz pontosan nyomon követni. Előfordult az is, hogy néhányukat már a fővárosba vezető út közben elengedték, vagy sikerült megszökniük, szélsőséges esetben pedig arra is találunk példákat, hogy egyeseket vöröskatonák, vagy a szállításukra rendelt szélsőséges terrorista csoportok meggyilkoltak. A nevek pontatlan feltüntetése, a néha slendrián dokumentálás szintén nagyon nehézkes, sziszifusi vállalkozássá teszi a gyűjtést.¹⁵

¹⁵ A Gyűjtőfogház túsairól a Budapest Fővárosi Levéltár iratanyagaiból tájékozódhatunk. Lásd Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogháza iratai-

Tanulmányomban az április 20–21-én letartóztatott, és pár nap elteltével a fővárosi Gyűjtőfogházba szállított foglyokra – tulajdonképpen a túsok közül is azok „elitjére” – fókuszáltam. A Tanácsköztársaság alatt, tehát nem csak április 20–21-én, egyes vidéki városokban letartóztatottakról a következő adatok találhatóak: Makón 69, Hódmezővásárhelyen 20, Sátoraljaújhelyen 46, Hatvanban 13, Gyomán 11, Gyöngyösön 11, Kaposváron 15, Nagykanizsán 40, Nagykőrösön 34, Tiszafüreden 19, Munkácsán 130, Beregszászon 22, Pápán 20, Békéscsabán 21, Jászberényben 25, Egyeken 9, Szombathelyen 29, Veszprémben 40, Sopronban 12, Kecskeméten 68, Szolnokon 20, Egerben 14, Székesfehérváron 10, Móron 12, Szentesen 43, Balassagyarmaton 12, Debrecenben 53, Győrben pedig 57 főt. Ez összesen 875 fő, amihez hozzáadódik a fővárosban letartóztatott – eddigi kutatásaink szerint – közel 570 áldozat.

A román támadás, a külső és belső válság felkorbácsolta a már addig is határozottan elitellenes hangulatot. Az egyik leghírhedtebb terrorcsapatnak, a „Lenin-fiúknak” a vezetője, a hadügyi népbiztosként is tevékenykedő Szamuely Tibor, a „burzsoákkal” való leszámolásban a legradikálisabbnak számított. Az április 20-i belvárosi munkástanácsi ülésen így fogalmazott:

„...Halál a proletariátus minden ellenségére! Halál a burzsoáziára! Ma két embert ismerhetünk csak: proletárt és burzsoát. Vagy proletár, és harcolni akar a proletariátus felszabadításáért, és akkor testvérem is, velem van, vagy semlegesnek tartja magát, és akkor én ellenségemnek tekintem... Ha Magyarországon a proletariátus hatalmáért még nem folyt vér, akkor fog folyni vér, a proletariátus vére, de fog folyni a burzsoázia vére is. Mindenki, aki ellenünk van, aki ellenségünk, azon keresztültiprunk, legyen bárki!”¹⁶

A Forradalmi Kormányzótanács politikai bizottsága már egy nappal a román támadás után, április 17-én foglalkozott a le-

nak (1919–1919) fogolytörzskönyvei. BFL. XVI. 3. 1919. – A Tanácsköztársaság alatt itt megforduló rabok száma a fogolytörzskönyvek szerint meghaladta a 3500-at. Ezek többsége köztörvényes bűnöző volt, vagy valamilyen vétségért (lopásért, szesztilalom áthágásáért, sikkasztásért) tartóztatták le, csak a foglyok kisebbsége számított politikai foglynak vagy túsznak.

¹⁶ *Vörös könyv*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993. 103–104.

tartóztatások szabályozásával. Vágó Béla belügyi népbiztos azt szerette volna elérni, hogy előzetes letartóztatást csak a belügyi népbiztosság rendelhessen el, a többi pedig csak a saját hatáskörébe eső ügyekben. Erről ekkor még nem döntöttek, ez csak április 19-én lépett érvénybe.¹⁷ Ugyanezen a napon, a Budapesti Munkástanács ülésén határozták el a túsok gyűjtését is. Az ötletgazda szerepét utólag senki sem vállalta. A népbiztosok perében, a Korvin Ottóval való szembesítésekor, Szántó Rezső, a Vörös Hadsereg 3. kerületi parancsnoksága politikai osztályának vezetője – Szántó Béla hadügyi népbiztos öccse – elismerte, hogy ő állította össze a letartóztatandó személyek listáját. Azt állította ugyanakkor, hogy minderre „közvetlen parancsot Vágó Béla adott.” A túsok neveit pedig „a lakásjegyzékből, az Országos és Nemzeti Kaszinók névjegyzékéből állították össze.” A válogatás szempontjaiba – tette hozzá – Kun Béla is beleszólt, aki „mindig azt kérdezte: – Zsidó, mert ha igen, akkor föltétlenül el kell fogni, ha ellenben valami történelmi névről volt szó, akkor nagyon meggondolta a dolgot.”¹⁸ Szántó 485 személy letartóztatását tartotta indokoltnak, és miután javaslatát az ülésen ellenvetés nélkül jóváhagyták, a túsok összegyűjtését a hírhedt „Forradalmi Kormányzótanács terrorcsapatát” vezető Cserny Józsefre bízták.¹⁹ A túsok zömében a békeidők „hagyományos” elitjéből kerültek ki. Voltak köztük egykori képviselők és miniszterek, a történelmi arisztokrácia grófi és bárói tagjai, gazdasági vezetők, vállalatigazgatók, ügyvédek, kereskedők, állami tisztviselők, papok, hírlapírók, földbirtokosok, katonatisztek és egyetemi tanárok is.

Azokat, akiket még a Népköztársaság alatt tartóztattak le, már előző este értesítették, hogy készüljenek fel, és csomagolják össze a legszükségesebbeket. Áprilisban ilyesmiről szó sem lehetett. A zömmel húsvét vasárnap éjjelre és húsvét hétfő hajnalra időzített nagy letartóztatási hullám legfőbb ereje a meg-

¹⁷ A Forradalmi Kormányzótanács Politikai Bizottságának ülése. 1919. április 17. In: IMRE Magda–SZÜCS László (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Akadémiai Kiadó, 1986. 314–315.

¹⁸ A Hollánok gyilkosai. Korvin Klein Ottó mint tanu. A tárgyalás ötödik napja. *Budapesti Hírlap*, 1919. november 29. 5.

¹⁹ *Vörös könyv*. 102–103.

lepetésben és a megfélemlítésben volt. A hatályban lévő kijárási tilalom miatt – ahogyan azt a visszaemlékezők kiemelik – a késő este közlekedő autók félelmet keltettek, sokan vélték úgy, hogy „biztosan valakiért mennek éppen”. Cserny József a túsokról készült listát „cetlikre” bontotta és felosztotta a terrorfiúk között, úgy, hogy minden csoport 8–10 nevet kapott, amelyeknek viselőit még az éjjel össze kellett gyűjteniük. A „Lenin-fiúk begyűjtő osztagai” mellett, vagy azok kiegészítéséül, több esetben detektíveket, vörösöröket vagy vöröskatonákat is megbíztak a feladattal. Általában 4–7 ember ment az áldozatokért, de ez nem volt törvényszerű. Báró Kornfeld Pált, a Hitelbank igazgatóját például mindössze egy detektív kereste fel lakásán, míg a Pesti Hazai Első Takarékpénztár vezérigazgatóját és a főrendiház tagját, Walder Gyulát hat „terrorfiú” vitte be a kapitányságra. Weiss Manfréd báróért 20 matróz érkezett. A korszak elismert festőjét, a Nemzeti Szalont igazgató Déry Bélát 8–10 „felfegyverzett terroristával” maga Cserny József látogatta meg. A túsok közül többen tudtak a korábbi letartóztatásokról, néhányan pedig azzal is számoltak, hogy rájuk is hamarosan sor kerülhet. Az ügyvéd végzettségű Zsembery Istvánt szintén húsvét vasárnap éjjelén tartóztatták le. Lakótársa, Erdődy-Harrach Tihamér – aki éppen nem tartózkodott otthon – jóbarátja elhurcolásáról csak másnap értesült, és számolt azzal, hogy érte is vissza fognak jönni. Amíg ez bekövetkezik, úgy döntött, szerez magának még egy jó napot. Fogságba esése előtti utolsó szabadnapjaira később így emlékezett vissza:

„Másnap reggel Vargáné siránkozásából értesültem a történetkről, és még egy kellemes napot akartam magamnak szerezni: kisettem a Margitszigetre, ott egy nyolcpáros evezős csónakba ültem, s a vizen napsütésben nem gondoltam arra, hogy a proletárdiktatúra uralma tetőpontján van. Este óvatosan elkerültem a városban levő lakásomat, s az éjjelt újból szüleimnél töltöttem. Vacsora közben előkészítettem őket, hogy az éjjel valószínűleg el fognak vinni, és a szükséges intézkedéseket megtettem... Két napig bujkáltam, egy jóbarátomnál töltöttem az éjjeleket, de a bujkálás gyötrelmeit meguntam, s harmadnapra éjjelre hazamentem a Gellérthegyre. Este csomagoltam

a túszok legszükségesebb holmijait és el voltam készülve rá, hogy éjjel letartóztatnak. Ez ugyanakkor hajnaltájban meg is történt.”²⁰

A többségnek azonban nem volt ideje lélekben felkészülni: a nagykereskedő Holzer Sándort házfelügyelője figyelmeztette, hogy ne maradjon otthon, mert „az a hír járja a vörösök között, hogy túszokat szednek össze abból a célból, hogy burzsujokat hajtsanak a vörös hadsereg előtt a románok elé.” Holzer szót is fogadott, de másnap estére családjával – vesztére – visszajött, és a hajnali négykor rájuk törő három bőrkabátos „Lenin-fiú” le tartóztatta.²¹ A legszerencsétlenebb minden bizonnyal az utolsó országbíró, gróf Dessewffy Aurél volt, akit április 14-én felesége búdszentmihályi temetéséről hurcoltak el a detektívek.²²

A különítményesek durván felzörgették a már alvó háziakat, és néha válogatott gorombaságokat a fejükhöz vágva kijelentették, hogy ők mostantól a „proletariátus foglyai”. Báró Lévy Lajost és báró Feilitzsch Berchtoldot fenyegetések közepette viték be a Markó utcai fogházba. A keretlegények rendszeresen visszaéltek az erőfölényükkel, és előfordult, hogy átöltözni sem engedték áldozatukat. A budapesti Gyűjtőfogházban ezért volt vadászruhában a gazdálkodó Muzslay Gyula, gróf Festetich Pál pedig szmokingban. Dukesz Arnold elbeszéléséből sejthetjük, hogy a „gyűjtők” közül sokan élvezték is a helyzetet. Amikor a hivatalnok „kiment az előszobába és megkérdezte hogy ki az? – Orvosságot hozunk, – kedélyeskedtek a terrorfiúk.”²³ A papírjaikat követelő lovag Rothkugel-Rollershausen Arnoldnak pedig egy Frommer-pisztolyt nyomtak a mellkasához, mondván: „Itt az igazolvány.”²⁴ Előfordult, hogy már a családtagok előtt halállal fenyegetőztek: „Soh'se öltözködjék, úgyis agyonlőjük” – mondták a szedelőzködő Lévy Lajos bárónak. Doctor Guidó családtagjai előtt kijelentették: jól nézzék meg a letartóztatott gyárigazgatót, mert nem fogják többé élve látni.²⁵ A férje lefo-

²⁰ MOLNÁR Félix: i. m. 47.

²¹ Uo. 89.

²² Dr. Somogyi Zoltán i. m. 35–37.

²³ Uo. 135.

²⁴ MOLNÁR Félix: i. m. 140.

²⁵ Uo. 44.

gásakor könnyező Krausz Pálnét pedig a következő szavakkal csitították el: „Ne sírj, ne sírj te... Ráérsz holnap, ha a férjed már lóg!”²⁶ Arra is van példa, hogy egyszerűen berúgták a lakás vagy a hálószoba ajtaját. A túl lassan ajtót nyitó Andreánszky Jenő, egyetemi tanárnál pedig belóttek az előszoba üvegablakán. Néha tettelegességre is sor került: Gróf Almássy Imrét a letartóztatáskor megverték, a gyógyszerész Filó Jánost pedig egyszer megütötték. Legsúlyosabb esetben a keretlegények a gyilkosságtól sem riadtak vissza: idősebb Hollán Sándor volt belügyminisztériumi államtitkárt és fiát az értük küldött különítményesek a Lánchídon tarkón lötték, holttestüket pedig a Dunába lökték. Sokan eleve azt hitték, ütött az utolsó órájuk, a letartóztatás alatti pszichikai sokk és dresszúra hatására ezért rosszul lettek is előfordultak.

Mindezekkel szemben Herczeg Ferenc a letartóztatásáról szóló visszaemlékezésében a rá törő fegyveresek álszent, de udvarias magatartásáról tudósított. Ahogy felelevenítette 1919 húsvétjának éjszakáját:

„Tizenegy órakor éjjel hangos asszonysírásra ébredtem. Az ágyam mellett állt a szobalány, és szífogva jelentette, hogy oda-lent fegyveres emberek döngetik az ajtót, de ő nem meri őket beereszteni. Magamra kaptam valami ruhát, lementem, és ajtót nyitottam. Fekete bőrkabátos legény ugrott be az előszobába, és revolvert fogott a mellemnek... Ketten feljöttek a hálószobámba, és míg én felöltöztem, kutatva körülszaglászta. A civilista érdeklődött, hogy van-e revolverem. Megértettem, hogy bőrkabátos társának a miniatűr revolver helyett életnagyságú óhajt szerezni. Azonban nem lehettem szolgálatukra. El kell egyébként ismernem, hogy éjjeli látogatóim tisztességesen, sőt udvariasan viselkedtek. A bőrkabátos például kezébe vette az asztalon heverő cigarettatárcámat, megdicsérte, hogy »pompás darab«, és megint visszatette. A tárca, amivel egykor a Belvárosi Színház ajándékozott meg, nehéz arany volt... A detektív egyébként megnyugtatóan, nem kell aggódnom, formáság az egész, csak egy rövid kihallgatáson kell átesnem, aztán ő maga hoz

²⁶ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 121.

haza autón. Még az édesanyámhoz is bekopogtatott, hogy őt is megnyugtassa... Persze tudta, hogy mindebből egy szó sem igaz, de kitapasztalta már, hogyan lehet gyorsan és simán előállítani a magyarokat. Mondhatnám: kéjgázzal dolgozott.”²⁷

Ha valaki meg tudta őrizni a hidegvérét, akár sikerrel is járhatott. A már említett Holczer Sándor visszaemlékezésében kiemelte, hogy a volt igazságügyi miniszterre a teherautóban elég sokat kellett várni, mert „Polónyi (Géza – B. G.) [...] nem hagyta magát siettetni. Csaknem egy óráig tartott, amíg a Lenin-fiúk éktelen káromkodás közben lehozták; aztán újra nagy fáradtságukba került, amíg az autóra feltették.”²⁸ Az újsütetű terrorlegényekkel ellentétben a „rég rendszer” detektívei többnyire előzékenyebbek voltak. Báró Müller Józsefet, az Újlaki Tégla és Mészégető Részvénytársaság vezérigazgatóját – visszemlékezése szerint – letartóztatói „jóindulattal biztatták..., hogy öltözzön föl. Ők várnak. Vigyen meleg takarót is. Aztán gyalogosan elindultak a Markó utcába.”²⁹ A hírlapíró (és a Nemzeti Tanács volt tagja) Fényes László – saját készítésű lapjában – a Royal szállóban történt „elfogására” így emlékezett vissza:

„Végre is, egy kis kapacitáció s a házbizalmi jótállása után, hogy a szobámban nincsen se gépfegyver, se kézigránát, feljöttek, a liften is karoltak, aztán átöltöztem, mint gyakorlott ember magamhoz vettem a fogház készletet (most is állandóan be van csomagolva: pohár, törülköző, szájvíz pasztillák, kanál, egy mélytányér, fésű, szappan, puha ing, csak éppen egy darab kenyeret kell hozzátenni), s aztán, mint a sülyesztőben: eltűnt a két állig minden gyilkoló szerszámmal felfegyverzett vörös bőrharisnya s a két szurony közt az 501-es vendég.”³⁰

Az éjszakai látogatók a legtöbb helyszínen házkutatást is tartottak. Leginkább ellenforradalmi iratokat, fegyvereket és

²⁷ Herczeg Ferenc emlékezései 1919-ről. In: SÍPOS András–DONÁTH Péter (összeáll. és szerk.): *„Kelet Párizsától” a „Bűnös városig”. Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához*. I. k. 1870–1930. Budapest, 1999, Budapest Főváros Levéltára–Budapesti Tanítóképző Főiskola. 196.

²⁸ SOMOGYI Zoltán: i. m. 134–135.

²⁹ Uo. 128.

³⁰ FÉNYES László: A tuszok napjaiból – Följegyzések. *Fényes László hetilapja*, I. évf. 1919/1. 19–20.

alkoholt kerestek. Június végéig ugyanis szigorú alkoholtilalom volt érvényben, ennek megszegése jó ürügyként szolgált a letartóztatáshoz. Faber Fülöptől, a Pesti Molnárok és Sütők Gőzmalom Rt. igazgatójától hat ritka vadászfegyvert, az aranyóráját és a láncát is elvitték, Krausz Pál vezérigazgatónál pedig nyolcvan palack francia bort és pezsgőt foglaltak le, de a házkutatás során elkobozták szivarjait és cigarettáit is, drága arany cigarettatárcája pedig örökre eltűnt.³¹ Davidson Horacének, aki letartóztatása mellett 500 szivarja eltulajdonítása miatt is háborgott, az érte jött terrorista azt felelte: „A katonaság részére kell.” Egyébként erről nyugtát is adott.³² Rubinek Gyula későbbi földművelésügyi miniszter lakására pedig azután mentek vissza a terroristák, hogy őt már letartóztatták és bevitték a Markó utcai fogdába. Az otthon talált fiát ellenállás ürügyén megverték, majd szintén letartóztatták.³³

A foglyokat legtöbbször gyalog kísérték be, vagy teherautón vitték a Markó utcai fogdába, de volt, hogy villamossal szállították el őket. A porcelángyáros Fischer Emilnek pedig azt is megengedték, hogy „bérkocsit” fogadjon, és azzal fuvaroztassa el magát és kísérőit a fogházba.³⁴ A vidéken letartóztatott tűszok ennél rosszabbul jártak: a néhány napos fogház után a kaotikus közlekedési viszonyok miatt sokszor csak több napig tartó vonatút után érték el a fővárost. Akik autóba vagy teherautóra kerültek, nem beszélgethettek egymással, és sokszor csak hosszú órák múlva jutottak el a kapitányságra, mert a listákon szereplő személyek összegyűjtése időbe telt. Legtöbbjüknek fogalma sem volt arról, hogy hová mennek, és milyen sorsot szántak nekik. A papírkereskedő igazgató, Goldzieher Géza, a soförtől egy szivar fejében tudta csak meg, hogy a „Markó utcába” vezet az útjuk.³⁵

A Markó utcai fogdában előbb le kellett adniuk a személyes tárgyaikat. Az értékeik, pénzüik, kulcsaik, cigarettatárcájuk és

³¹ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 123. és 121.

³² Uo. 132.

³³ Uo. 65.

³⁴ Uo. 133.

³⁵ MOLNÁR Félix: i. m. 75.

órájuk elvétele után megmotozták őket. Juhos János hírlapíró másfél évtizeddel később Nyáry László álnéven írt kötetében beszámolt a túsok mindennapjairól. Ebből a motozás pszichológiájáról azt állítja, hogy „aki önszántából kirakott mindent a zsebéből, az egyet-mást visszakaphatott. Papírt, ceruzát stb.” Aki viszont trükközött, vagy valamit elfelejtett, ha kiderült, „haj volt neki”.³⁶ Fényes László visszaemlékezése szerint az őrzítő bizonytalanság után a motozás többüket reménykedéssel töltötte el:

„Egyenkint kiraktunk a zsebből mindent, pénzt és szivar-tárcát, órát, zsebkést, az aprópénzt borzasztó pontosan megolvassák, ez is biztató jel, legalább egy volt képviselőtársam így szól: – Te, ha fel akarnának akasztani bennünket, az aprópénzt csak nem olvasnák meg.”³⁷

A fogház úgynevezett „esküdtszéki nagytermében” április 20-ának éjszakáján rengeteg letartóztatottat zsúfoltak össze, akik ott kerestek ülő- vagy fekvőhelyet maguknak, ahol csak tudtak. Az adataik rögzítésére és a cellák kiürítésére váró elcsigázott és ijedt foglyokat a teremben tartózkodó fegyveresek előszeretettel rémisztgették. „Nézd azt a vastag, kopasz burzsujt, előre, vagy hátra fog-e elbukni?”, „Fogd be a szád te büdös burzsuj, mert majd elhallgattatlak örökre!”, „No, te kutya burzsuj, nézd, látod ezt a bőrnadrágot... ilyen bőrnadrágot varratok a pofádról lehúzott bőrből; legalább most majd te is megtudod, milyen bőrből lehet a legjobb bőrnadrágot csinálni.”, vagy „Micsoda szép halottak lesznek ezekből!” Ilyen, és ezekhez hasonló fenyegetéseket hangoztattak az őreik.

Miután a hajnalig tartó virrasztás után személyes adataikat rögzítették, a felsorakoztatott foglyokkal közölték, hogy átkerülnek a fogház épületébe. Sokan megkönnyebbültek, amikor rájöttek, hogy elkerülik a kivégzést. Ennek a volt igazságügy-miniszter, Polónyi Géza hangot is adott, mert így szólt rabtársaihoz: „– Tisztelt Ház! Az ülést megnyitom!...”³⁸ A fogház egy

³⁶ NYÁRY László: *Kegyelmes urak között a Gyűjtőfogházban*. Turul Kiadó-vállalat, Budapest, 1936. 13–14.

³⁷ Fényes László *hetilapja*. I. évf. 1919/1. 21.

³⁸ NYÁRY László: i. m. 15.

négyemeletes, „T” betűt formázó épület volt, amelynek vasfolyosóit mállott fehér cementfalak szegélyezték. A belső légtér közös volt, az emeletfolyosókról – akárcsak a bérházak gangjairól – a foglyok láthatták egymást. Míg a notabilitások közül korábban szinte senki nem volt soha börtönben, a már többször letartóztatott Fényes László hírlapíró egy ismerős foglár így köszöntötte: „–Szerkesztő urat a régibe viszem. Az jó levegős.”³⁹ A foglyok általában öt-hat személyes zárkába kerültek. A szűkös – mindössze hat lépés hosszú, három lépés széles – cellák berendezése nagyon szegényes volt: prices, kecskelábú asztal, „betyárpád”, szalmazsákok, és némelyikben illemhely is volt. Ez utóbbi hasznos volt, de sokszor kellemetlennek bizonyult. Müller József vezérigazgató – aki a Hitelbank igazgatójával, Horváth Elemérrel osztozott egy cellán – a kínos helyzet miatt így méltatlankodott: „Egyik sarokban volt. Igen kínos érzésünk volt emiatt. – Legalább azt engedjék meg, hogy időnkint elhagyjuk a cellát, hogy élettani műveleteinket ne egymás szeme látára intézzük el; végre is kultüremberek vagyunk.”⁴⁰

A Markó utcai fogházban szinte minden fogoly néhány napot a börtönnyelven „egyesnek”, „eincellnek” vagy „szuterénnek” hívott magánzárkában töltött. Erre az egyhangúság és a cellákban uralkodó hideg miatt az egykori cellalakók még évek múltán is gyakran panaszkodtak. Az örök a foglyokat a „Markóban” rendszeresen presszionálták. Épp csak megnyugdottak, hogy megmaradt az életük, újra attól retteghettek, hogy „Cserny a bőrüket kicserzi”, a Dunába kerülnek, vagy őket is a fogház pincéjébe hurcolják, „ahol golyók szaladgálnak”. A szadista örök gyakori vicce volt, hogy a magáncellában ülő foglyok vallásáról faggatóztak, „csak hogy tudják, a kivégzéshez milyen papot kell majd hívni”. A pánikkeltés annyira „eredményes” volt, hogy a börtönben lévő papnak többen félelmükben meggyóntak.

A Markóban szigorú napirend uralkodott. A foglyokat kora hajnalban keltették, majd libasorba terelve előbb egyenként kiürítették velük az éjszaka használt „kübliket”, kitakarították

³⁹ Fényes László *hetilapja*. I. évf. 1919/2. 18.

⁴⁰ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 128–129.

a cellájukat, ezt követően pedig reggelit osztottak – ami rendszerint csak vízből állt. Fényes László így emlékezett az ébresztés utáni első benyomásairól:

„Akkor ki kell állani az ajtóba, várni, amíg mindenki ott áll a küszöbön, kezében a kupával. Vízet hordani a mosdáshoz. Ahogy ott állok a küszöbön, szemben velem, de lejjebb a harmadikon Platthy György áll a kupával, balra a második emeleten Magyarország volt miniszterelnöke, Esterházy gróf, a szomszédja a képviselőház elnöke, Szász Károly, ő mellette Mikes János gróf püspök, az egyik ajtóban Walder Gyula, a Pesti Hazai Takarékpénztár vezérigazgatója, amellet Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc író, egész csinos vízhordó kompánia.”⁴¹

Az élelmezésre nagyon sok panasz volt. Az ebéd legtöbbször valami „híg leves”, vagy rossz ízű, zavaros állagú káposztalé volt, így alig nyúltak hozzá. Koplalt a volt pénzügyminiszter, Hegedűs Lóránt, és cellatársai is, akik „közös pohárból ittak, és ahhoz a moslékhoz, amit étel gyanánt beküldtek nekik”, még csak egy fakanalat sem kaptak.⁴² Gerlei Lajos, a Központi Tejcsernok igazgatója első ebédjére így emlékezett vissza:

„Az ajtó közepébe illesztett körülbelül 20 négyszög centiméter nagyságú nyílás ajtóját nyitották ki, hogy benyujtsák rajta a reggelit. Rabok hozták a csajkákat, piszkos, kopott, teljesen elhasznált szintelen katonai csajkában valami folyadék volt, amelynek már a szagától is a legborzasztóbb undor fogott el. Ehhez mindenki az egész napra szóló kenyeret is megkapta. A kenyér olyan volt, mintha homokot bűzös pocsolyával keverték volna össze, és mintha ezt a keveréket gyártották volna meg egy mesterségesen megbűzesített félmeleg kemencében. Azzal tisztában voltam, hogy más élelem hiányában ennek a mulatságnak éhhalál lesz a vége.”⁴³

Találkozásra és „közösségi tevékenységre” csak a reggeli félórás séta adott lehetőséget, ahol a foglyok kettes sorokba rendeződve körözhettek a fogház udvarán. A beszélgetést szigorúan megtiltották, az örök éberségét kijátszva ugyanakkor mégis-

⁴¹ Fényes László *hetilapja*, I. évf. 1919/2. 18.

⁴² Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 70.

⁴³ MOLNÁR Félix: i. m. 62.

csak lehetett pár szót váltani. A találkozás enyhítette némiképp a rabok magányát, amire sokan a legelviselhetlenebb szenvedésként gondoltak vissza. Lévy Lajos bárót – aki nem söpörte ki a celláját, és nem volt hajlandó kivinni a küblijét – két napig tartották bezárva étlen-szomjan. A hideg cellában belázásodott, a foglár pedig csak akkor hívott orvost, amikor kínjában már a cella ajtaját rugdosta.

A tisztálkodási lehetőségek igencsak korlátozottak voltak. Legtöbbször szappan és fésű nélkül jöttek el otthonról, vagy ezeket a motozáskor elvették. Áldatlan helyzetén az ügyvéd Hellebronth János úgy igyekezett segíteni, hogy órákig fésülte a haját egy fogpiszkálóval, szappan gyanánt pedig egy, a falból kitört malterdarabot használt, amit vízzel próbált felhabosítani, kevés sikerrel. A fiatalabb foglyok többnyire strapabíróbák voltak, és jobban elviselték a fogházi viszonyokat. A közös sorsban osztozók között hamar feléledt a szolidaritás érzése, az elesettebbeket, a gyengébbeket úgy segítették, ahogy szerény lehetőségeik csak lehetővé tették. „Mindent elkövettünk, hogy kedves professzorunknak elviselhetőbbé tegyük a gyalázatos helyzetet. A törekké vált szalmát eligazítom a szalmazsákban, a szutykos pokrócokat alsó és felső takaró gyanánt rendelkezésére bocsátjuk, s magam a földön egy rövid förtelmes sztrózsákon dülök le” – így iparkodott az ügyvéd cellatárs javítani valamit az idős Fellner Frigyes komfortérzetén.⁴⁴

„– Jaj, hol az esernyőm! – Tekint körül riadtan Lóránt. – Minek neked most az esernyő? – Megyek sétálni. – Majd később megint megszólal: – Frici kérlek, csengess kettőt a szobalánynak. – Vagy: – Ha nem hozzák mindjárt a reggelit, én más szalodába megyek.”

A Hegedűs Lóránt és Fellner Frigyes közötti ilyesfajta „ugratás” is tanúsítja, hogy a megpróbáltatások ellenére többen megőrizték a humorérzéküket.

A túszokat a pár napos fogság után összeterelték az udvaron. Sokan újra a kivégzéstől tartottak. A terrorfiúk „Indulás a vesztőhelyre!” kiabálásai és azok a pletykák, hogy „egymás

⁴⁴ Uo. 82.

sírjait mennek megásni” ezt az érzületet csak súlyosbították. Bántódásuk ugyanakkor – kisebb atrocitásokat leszámítva – nem történt, a túsok több csoportra osztott kontingensét vilamoson a Gyűjtőfogházba szállították. A rájuk zárt villamoson – a vezető mellett és a hátsó fülkében – katonák is tartózkodtak, a villamos mellett pedig fegyveresekkel zsúfolt autók biztosították a kíséretet. Az utat többen arra is kihasználták, hogy szeretteiket valahogy értesítsék helyzetükről. „Az úton alig láttunk embereket. Néha jöttek, azok megálltak, nézték a kivilágított tele kocsit. A bent ülők pedig nagyon kinéztek, hogy a kívülállók, ha felismernek valakit, híre terjedjen, hogy hol vannak, és jöhessen segítség.”⁴⁵ Ezeket a kétségbeesett próbálkozásokat így örökölte meg a túsok egyike, Nyáry László. A „híradásokra” szükség is volt, az otthoniak ugyanis napokig nem tudtak semmit az elhurcolt családfőről. A letartóztatottak hiába „könyörögtek papírért és irónért”, szigorúan megtiltották nekik, hogy helyzetükről és állapotukról értesítsék a családjukat. Akit mégis rajtakaptak – mint ahogy ez történt Weisz Manfréd vejével, a bankigazgató Mauthner Alfréddal is –, azt azzal fenyegették, hogy „Ez már elég, hogy főbelőjünk!”⁴⁶ Mellinger Oszkár bankhivatalnokot pedig – aki a Markó utcai fogház portásától szeretett volna a feleségének üzeni – ezért a kísérletéért alaposan helybenhagyták. Bizonyára nem volt egyedülálló az a kétségbeesés, amit Hellebronth János családja is érzett a családfő elhurcolása után.

„Egész éjjel vártak haza, reggel meg, mikor elterjedt a városban a Hollán-eset híre, és különböző rémeseteket beszéltek arról, hány fejetlen hullát fogtak ki a Dunából, hogy a főkapitányság börtönében nyolcvan ember közé kézigránátokat vágta be stb. – majd megőrültek szegények. Szegény jó feleségem kétségbe esve futkosott a főkapitánysághoz, a katonai ügyészség fogházába, a Batthyány-palotába, a terroristák tanyájára – sehol sem tudtak, vagy nem akartak felvilágosítást adni. Időközben

⁴⁵ NYÁRY László: i. m. 28.

⁴⁶ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 84.

kiszabadult urak szívességéből, negyednap tudták meg, hova vittek bennünket.”⁴⁷

A foglyok családtagjai naponta többször is a nyakára jártak a fogházigazgatóknak, máskor pedig a kiszabadult túszoctól, a börtönök előtt posztoló vöröskatonáktól, vagy börtönőröktől igyekeztek meg információkat szerezni. Fittler Dezső magyar királyi udvari tanácsos, aki egyébként ügyvédként dolgozott, csomagot kapott a családjától, s fittyet hányt arra, hogy abból az igazán fontos dolgokat az örök kilopták – örült, hogy legalább már tudják, hogy hol tartózkodik. Dormándy Géza ezredes élelmes felesége, miután tudomást szerzett arról, hogy férje a rabkórházba került, ápolónóként nyert felvételt oda, és így jutott férje közelébe.

A Markó utcai fogházhoz képest a Gyűjtő viszonyai valamivel elviselhetőbbek voltak. Sokan már annak is örültek, hogy végre nem a földön alszanak, hanem saját ágyuk lehet. „A zárka tiszta ugyan – emlékezett vissza Gerlei Lajos – de a magány és a hideg elviselhetetlen.” A dermesztő hidegre panaszkodott Erődy-Harrach Tihamér is. Állítása szerint, ha túsztársa, báró Wolfner Tivadar az egyik pokrócát oda nem adja, „reggelre talán megdermedt” volna.⁴⁸ Másokat a piszkos cellák és az azokba helyezett mosatlan csöbrök bűze irritált. „Természetes – tette hozzá –, hogy ilyen körülmények között folyton teljesen felöltözve, kabátban és feltett kalappal voltunk. Társaim folyton beszélgettek, én pedig folyton aludtam...”

A napirend az új helyen is pontosan meg volt határozva: korai kelés, amit az éjszakai edény kiürítése és – a legundorítóbb feladatnak tartott – elmosása követett, majd mindenki rendbe tette az ágycát, összehajtogatta a pokrócokat, összehajtogatta a szemetet, és kitakarította a zárkát. Ezt követte a reggeli. Sétálni itt már délelőtt és délután is lehetett. Ilyenkor egymástól ötlépésnyi távolságot kellett tartani, hátra tett kézzel és csak körben lehetett haladni. Lehetővé tették, hogy a foglyok hetente kétszer fürödhessenek is. A korábbi börtönkoszthoz képest a menázi minősége viszont az új helyen sem volt sokkal

⁴⁷ MOLNÁR Félix: i. m. 84–85.

⁴⁸ Uo. 48.

jobb. Többen lettek rosszul a fekete korpakenyértől és a zavaros „zupától”, ami rendszerint a leveshez járt. Ez utóbbiból – emlékezett vissza Gerlei – „csak az egyik társunk, Mautner Alfréd volt képes [...] néhány kortyot lenyelni. A mi vesztünkre tette, mert ami azután következett, azt jobb nem említeni.”⁴⁹ A rossz ételmeztetés miatt előfordultak betegségek is. Báró Tallián Béla és a *Budapesti Hírlap* főszerkesztője, Rákosi Jenő bélhurutot kapott a fogság alatt. A gusztustalan étel miatt többen koplalásba kezdtek, Greiner Gyula igazgató öt nap után ettől éhséggörcsöt kapott. A fogság alatt Polónyi Géza 14 kilót, Almássy László, a képviselőház volt elnöke pedig 26 kilót fogyott.

A közhangulatot javította, hogy a fogházhoz kirendelt szigorú politikai megbízottal, László Jenővel ellentétben a fogház igazgatója, Bíró Lajos emberségesen bánt a foglyokkal, és ahogy tudott, igyekezett javítani életkörülményeiken. „Mikor a túszoikat bevitték a Gyűjtőbe, mindent elkövetett, hogy szomorú sorsukon enyhítsen. A volt túszoik százai őszinte hálával emlékeznek meg róla és áldani fogják emlékét, mint oly emberét, ki e nehéz időkben humánusan viselkedett velük” – olvashatjuk róla az 1921-ben megjelent *Emlékalbumban*.⁵⁰ Bíró többször is meglátogatta a cellákat, és lehetővé tette, hogy az egyes zárkákban megválasztott „bizalmik” akár mindennap lejárjanak az irodába, ahol előadhatták kívánságaikat, kéréseiket.

Neki is köszönhetően néhány nap múlva engedélyezték a családtagoknak, hogy csomagokat küldjenek a hozzátartozóiknak. Előfordult ugyan, hogy az örök vagy a fogház alkalmazottai részben megdézsmálták az élelmiszersomagokat, de ezek tartalma többnyire eljutott a címzettekhez. Lehetővé vált, hogy a foglyok értesítsék hozzátartozóikat is. Ezt követően sikerült úgy megszervezni az ellátmányt, hogy mindig másnak a felesége főzött egy egész cellára. A Hitelbank igazgatója, Kornfeld Pál, feleségének köszönhetően igazi ágyneműhöz is hozzájutott, amíg a cellatársa, Szász Károly téli kabátjában egy szalmazsákon aludt.⁵¹ A fogházigazgató engedélyezte, hogy a konyháról

⁴⁹ Uo. 64.

⁵⁰ Uo. 9.

⁵¹ NYÁRY László: i. m. 71–72.

teához való forró vizet is hozhassanak. Az egyes cellák takarékos gazdálkodása és az ételbőség miatt „az újonnan érkezőknek szemük-szájuk elállt, amikor a Markó utcából éhesen megérkezve, azt kérdeztük tőlük: Mit parancsolnak a libapecsenyéhez? Francia salátát vagy ananászbefőttet? Egész Budapest éhezett, csak a Szovjetházban⁵² és a Gyűjtőfogházban volt mit enni. A két szélső világban.”⁵³ Hellebronth János így írta le soruk jobbra fordulását:

„Ekkor már határozottan kedélyes volt az élet. Nagy traktamentumok járták, mert amit a cellatársaink hozzátartozói behoztak, az felülmúlt minden képzeletet.”⁵⁴

Néhány nap után engedélyezték a régóta vágyott dohányzást is, és lehetővé tették, hogy a cellák nappal nyitva maradjanak, és a foglyok átjárhassanak egymáshoz „vizitálni”.⁵⁵

Bármennyire javultak is a körülményeik, egy pillanatra sem feledtették el velük, hogy ők a proletárdiktatúra foglyai. Amikor néhányan a letartóztatásuk okát tudakolták, László Jenő cinikus szavakkal tért ki az érdemi válaszadás elől. Krausz Pál vezérigazgatónak például ezt felelte: „Önt a tanácsköztársaság azzal tisztelte meg, hogy a biztosító-társaságok részéről tűsz gyanánt elfogadja!”⁵⁶ Grünfeld Miksa likörgyáros ugyanezen kérdésére pedig gúnyosan ezt válaszolta: „Hisz tudja, hogy szesztilalom van, magára most semmi szükség nincs otthon.”⁵⁷

Bár az első napok halálfélelme után többnyire megnyugodtak és beletörődtek új helyzetükbe, az éjszakai fogolyszállítmányok, a tűszokat szállító autók berregése és az időnként hallatszó lövések zaja sokukat kizökkentette látszólagos nyugalmaiból. Előfordult, hogy a – később politikai foglyokká átminősített – tűszok megfélemlítése céljából az ablakaik alatt, a fogházud-

⁵² A korábbi és későbbi Hungária Nagyszálló. Ma a Hotel Marriott van a helyén. Lásd BIRÓ Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. 31–34.

⁵³ NYÁRY László: i. m. 44.

⁵⁴ MOLNÁR Félix: i. m. 85.

⁵⁵ A cigarettázás, szivarozás engedélyezése már március 23-án felmerült. Lásd A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 22. In: IMRE Magda-SZÜCS László: *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei*. 344.

⁵⁶ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 122.

⁵⁷ Uo. 135.

varon kivégzéseket hajtottak végre. Amíg a börtön személyzete szigorúan, de tisztelettel bánt velük, a politikai megbízottak és az új keretlegények gyakran fitogtatták erejüket. A majdnem teljesen vak Légrády Imre lapszerkesztőt például a gallérjánál fogva úgy vitték a börtönfolyosón, „amint a régi, civilizálatlan rendőr a részeg napszámosokat szokta”. Az Országos Erdészeti Egyesület elnökét, báró Tallián Bélát pedig puskatussal oldalba vágták, amiért a tilalom ellenére beszélgetni mert a szintén letartóztatott – a fogház női részlegében elhelyezett – Nákó Sándorné (sz. Liphay Eszter) grófnővel. A legrosszabb helyzetben levők között volt Schubert Sándor üzemvezető is, akit kilenc hétig tartottak magánzárkában, és gyakori éjszakai kihallgatásokkal igyekeztek megtörni.⁵⁸ A magánzárkák egyhangúságát néhányan nagyon nehezen viselték. Ahogy egy ilyen cellában töltött időszakra Holczer Sándor visszaemlékezett: „Borzasztó ez a magány... A szűk négy fal ráfekszik az ember lelkére, s az ólomlábon járó idő szörnyű némasága percről percre közelebb visz az örüléshez.”⁵⁹ A cellákban többször „házkutatókat” is tartottak. A dresszúra hatására többen süllyedtek apátiába vagy váltak reménytelen pesszimistává. Ezek közé tartozott Barkóczy Sándor báró is, aki szentül meg volt győződve arról, hogy „mindnyájukat ki fogják végezni”.⁶⁰ Teleszky János nyugalmazott miniszter – aki szintén a legrosszabbtól tartott –, „szakállát megnövesztette, külseje elhanyagolt, ruhája piszkos, gondozatlan volt”. Amikor Vigyázó Ferenc gróf megkérdezte búskomorságának okát, ezt válaszolta: „– Olyan mindegy, hogy utolsó órámat frakkban töltöm-e el, vagy keféletlen redingótban...”⁶¹ Stílszerű akarok lenni...”⁶² A rabkórház főorvosának Dr. Büben Lászlónak a rendelője valóságos oázis volt a csüggedőknek. Első találkozását a jóságos főorvossal Gerlei Lajos így örökítette meg:

⁵⁸ Uo. 120.

⁵⁹ MOLNÁR Félix: i. m. 92.

⁶⁰ Uo. 86.

⁶¹ Derékban szűkített kabátfajta.

⁶² NYÁRY László: i. m. 72.

„Már az arcáról lehet a lelki jóságot leolvasni. Belépek a szobájába. Megmondom nevemet és foglalkozásomat, azután elakad a hangom, egész testem remeg, elkezdek fuldokolni, és olyan borzalmas sírás vesz rajtam erőt, hogy körülbelül 25 percig képtelen vagyok egy szót szólani. Ez alatt az idő alatt a főorvos átkarolva tartott, megnyugtató, vigasztaló szavakat intézett hozzám, úgy, mint ahogy egy beteg gyermekkel, nem pedig egy 50 éves emberrel szoktak bánni.”

Az orvosnak akadt dolga bőven: a gyomorrontás és a bélhurut mellett asztmás megbetegedések, bőrbetegségek és vakbélproblémák is előfordultak. A nagyon komoly betegeket átszállították valamelyik klinikára, vagy a Park-szanatóriumba kerültek.

A foglyok a második vasárnap már templomba is elmehettek, a fogházban ugyanis katolikus, református, és zsidó imaház is volt. Ilyenkor a zsidó vallásúak számára is vasárnap volt az istentisztelet. Az ülésrend szerint az első sorokban ültek a vizsgálati foglyok, utánuk következtek a túsok, leghátul pedig a köztörvényes bűnözők. Minden padsor végén örök ültek. Volt, akinek csüggedtségét és keserűségét az orvosi felügyelet és a hit sem tudta csillapítani. Az evangélikus lelkész, Kovácsy Kálmán, aki az obstrukció idején, mint országgyűlési képviselő, „felemelt karokkal nyíltan megátkozta Tisza Istvánt, itt már csendes, szótlan emberré lett.”⁶³ Báró Kuffler Dezső idegrendszere felmondta a szolgálatot, és dührohamot, majd elme zavart kapott. Landauer Béla Hont vármegyei közjegyző és volt országgyűlési képviselő elmebaja is itt erősödött fel visszafordíthatatlanul.

Azok, akik jobban bírták a magányt, igyekeztek nem elhagyni magukat, és a bezártságot a saját javukra fordítani. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, a későbbi pénzügyminiszter, Hegedüs Lóránt a négyhetes magánzárkájának ideje alatt Marxot és csillagászati könyveket olvasott – összességében majd harmincezer oldalt.⁶⁴ A Katolikus Népszövetség volt főtítkára, Haller István pedig még a séták alatt is németül

⁶³ Uo. 73.

⁶⁴ Dr. SOMOGYI Zoltán: i. m. 70.

tanult.⁶⁵ Lovászy Márton, a Károlyi-kormány volt közoktatásügyi minisztere és Rákosi Jenő főszerkesztő pedig valóságos tudomást sem vett a fogságról, annyira elfoglalta magát. Lovászy szinte folyamatosan politikai eszmecserékbe bonyolódott, Rákosi pedig görög verseket fordított. Székely Kálmán volt államtitkár karikatúrákat rajzolt a foglyokról, báró Barkóczy Sándor pedig egy becsempészett fényképezőgéppel örökítette meg cellatársait és mindennapi életüket. Állandó mókamesternek számított az akasztófahumort sem megvető Zboray Miklós, ügyvéd. A később egy hétig földművelésügyi miniszterként tevékenykedő Győry Lóránt pedig humoros ódákat írt a fogházról és a direktóriumról. Gyakran szerveztek a túsok előadásokat is maguknak. Egyik alkalommal a fogház orvosa a „degeneráltakról”, máskor Rákosi Jenő az ókori zenéről, azután Szilassy Zoltán, az Országos Magyar Mezőgazdasági Egyesület elnöke a méhészetéről, Mikes János szombathelyi püspök pedig teológiai kérdésekről beszélt hallgatóságának.

Az „urak”, ahogy a Markó utcai fogházban, a Gyűjtőben is sok esetben közös cellákban voltak köztörvényes bűnözőkkel. Gara István, a MÁV titkára, ezt így örökítette meg:

„Két napi magánzárka után a fogház orvosának véleménye alapján a Gyűjtőfogház kórházába kerültem, ahol a 15-ös teremben helyeztek el. A 12 ágyas terem rácsos ablakai mögött ezekben az akácvirágos napokban vegyes tarkasággal, demokratikus egymásmellettségben nyert elhelyezést a többi között: Pápay Ferenc prépost, a VI. kerület plébánosa és egy – gyűjtogató, Takács László nagykátai kir. járásbíró és egy – csaló, Farkas József jászkiséri jegyző és egy – tolvaj, meg jó magam és velem szemben egy szimpátikus – anyósgyilkos.”⁶⁶

A napi rutint és egyformaságot csak néha törte meg egy-egy érdekesebb esemény. Ilyennek számított, hogy április 28-án a Budapesten tartózkodó külföldi delegációk közbenjárására néhány tucat túszt – főként 60 év felettieket – hazaengedtek.⁶⁷ A

⁶⁵ NYÁRY László: i. m. 74.

⁶⁶ MOLNÁR Félix: i. m. 70.

⁶⁷ A túsok számának csökkentése már a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 26-i ülésén felmerült. Ekkor a túsügyeket is kivették László

túszoknak egyébként nem volt sok információja a külvilágról, az első napokban főként fantáziájukra és kétes hitelű értesüléseikre alapoztak. „Jönnek a valódi légből kapott álhírek: megindultak a franciák Szegedről, éjjel angol repülő karingenek a város felett, megérkezett egy olasz divízió stb., de sajnos egy sem bizonyul valódnak...” Hellebronth így elevenítette fel az akkori pletykákat.⁶⁸ Az öreik gyakran vicceltek azzal, hogy 50 koronáért a *Népszavát* vagy a *Vörös Újságot* vásárolhatták csak meg tőlük. A családtagok a cenzúra éberségét friss külföldi lapokba csomagolt élelmiszerekkel iparkodtak kijátszani. Május 2-án, amikor a román hadsereg elérte a Tiszát, az a bizonytalan eredetű rémhír terjedt el, hogy a csehek átkeltek Szobnál, Kun Béla és Szamuely pedig a fogházba tart, hogy a túszokat bosszúból felkoncolja. A rémhír hatására többen a „kitörést”, a fegyverraktár feltörését és a védelem megszervezését határozták el, míg mások annyira bíztak a közeli szabadulásban, hogy elkezdtek csomagolni.⁶⁹

Különleges eseménynek számított Habsburg József királyi hercegnek a Gyűjtőfogházba szállítása is április 29-én. A fiatalember – akinek cellájára a „Habsburg József elvtárs” feliratot biggyesztették –, szerénysége és közvetlensége miatt sokak szemében rokonszenvessé vált. Ébredés után, mindenfajta arisztokrata allúrt mellözve, „őfensége felgyűrt kabátgallérban, az ajtófélfához támaszkodva bámult a fogházfolyosó aszfaltjára fogházának első tavaszi reggelén”.⁷⁰ Különleges bánásmódot nem igényelt, és nem is kapott, a bolhák és a vérszívók őt is ugyanúgy sújtották. „Bolhákat tartok – mondotta egy alkalommal –, ha már udvart nem tarthatok!” – emlékezett vissza a szavaira Juhos János hírlapíró.⁷¹

Leírhatatlan volt az öröm, amikor végre látogatót fogadhattak. A feleségével folytatott első „beszélőjének” eufórikus hatására így emlékezett vissza Hellebronth János:

Jenő, a Forradalmi Törvényszékek Fővádbiztosának hatásköréből. Lásd *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei*. 344.

⁶⁸ MOLNÁR Félix: i. m. 86.

⁶⁹ Uo. 96–97.; NYÁRY László: i. m. 63. és 73.

⁷⁰ MOLNÁR Félix: i. m. 106.

⁷¹ NYÁRY László: i. m. 58.

„A találkozás örömét nem kísérlem meg leírni, mindnyájan egyformán éreztük azt, mondhatom, az napon a boldogság érzete minden mást elhomályosított, s zárkában az nap valamennyi dalt végig énekeltem magamban, amit valaha életemben tanultam, sőt örömben az one stepet egész jól megtanultam táncolni.”⁷²

Több visszaemlékező is kiemelte, hogy a „köztörvényesek” tisztelettel bántak a túsokkal. Az „előadásokra” az „igazi” foglyok is beültek, a vitákat végighallgatták. Volt, hogy tolvajnyelven társalogva maguk is szórakoztatták a túsokat, de előfordult, hogy magukra vállalták a cellák takarítását is. Egy zsebtolvaj felajánlotta Barkóczy Sándornak, hogy kapcsolatait felhasználva megpróbál a fényképezőgépébe való filmtekercset beszerezni. Egy felsült kassza fűró pedig felcsapott borbélynak, és ő borotválta az urakat. A közös légtér és az egyforma élet elmosta a társadalmi különbségeket. Ezt a jelenséget öt évvel későbbi vezércikkében Rákosi Jenő így fogalmazta meg:

„Én rám nézve egy emléke van ezeknek a különben szomorú napoknak. Nem egyetértés, nem baráti jó viszony, hanem mondhatnám bibliai testvériség volt a foglyok között. Minden szíven és minden elmén egy gondolat uralkodott, s az formálta érzéseinket és gondolatainkat, hogy mindnyájan, akik ott voltunk, kicsiny és nagy, szegény és dúsgazdag, keresztény és zsidó, úr és paraszt, pap és laikus: mind egyazon okért vagyunk ott.”⁷³

A letartóztatások híre futótűzként terjedt el. A foglyok érdekében többen is igyekeztek közbenjárni. Családtagjaik könyörgése mellett több vállalatvezetőt és vezérigazgatót saját munkásaik nyomására „hoztak ki” a Gyűjtőből. A magasabb rangú politikusok és arisztokraták politikai kapcsolataik révén igyekeztek kiszabadítani hozzátartozóikat. Többen valamelyik népbiztosnál vagy népbiztos-helyettesnél próbáltak meg lobbizni. Sok tús köszönheti szabadulását vagy „érinthetetlenségét” a fővárosban tartózkodó missziók és külföldi diplomaták segít-

⁷² MOLNÁR Félix: i. m. 85.

⁷³ De profundis. *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 1. 1.

ségének. Az olasz Romanelli alezredes,⁷⁴ a svájci Vöröskeresztet képviselő Haccius Rudolf genfi mérnök, Freeman angol kapitány,⁷⁵ az amerikai misszió és Fledderus holland konzul egyaránt sokat tettek a túsok biztonságáért és a mielőbbi szabadulásáért.

A túsok május–július folyamán több hullámban szabadultak ki, de sokan csak a proletárdiktatúra bukásakor kerültek ki a fogházból. Azok, akik kiszabadultak, szomorúan hagyták hátra sorstársaikat. Többen – így D’Orsay Ede gróf is – ajánlkoztak, hogy inkább cserélnek valamelyik idősebb fogollyal. Akik kijutottak, szívességből sokszor napokig vagy hetekig intézték a bent maradók által rájuk testált feladatokat és kéréseket. Gerlei Lajos pedig mindennap egy liter tejet küldetett be hátrahagyott cellatársainak. Az elbocsátott foglyok általában hozzájuthattak leadott értéktárgyaikhoz. De volt, hogy erre nem került sor. Jeszenszky Pál elbeszélése szerint május 25-i szabadulásakor olyan elismervényt kellett aláírnia, amely szerint visszakapta az értéktárgyait, holott ez nem volt igaz. Teljesen szabadok mégsem lettek: legtöbbszörüket arra kötelezték, hogy előbb naponta kétszer (délelőtt és délután), majd hetente háromszor jelentkezzenek a kijelölt kapitányságon. Az sem volt ritka, hogy a június 24-i ellenforradalom idején egyeseket újra letartóztattak és az Országház pincéjében berendezett fogházba hurcoltak. Innen már másnap vagy pár napon belül szabadultak. Amíg néhányan csak pár napig, esetleg pár hétig voltak börtönben, mások akár hosszú hónapokig is sínylődhettek. Legtovább báró Sztéryni József, és báró Szurmay Sándor raboskodott, ők 162 nap elteltével, a román hadsereg előőrseinek augusztus 3-i megérkezésekor szabadultak. 156 nap fogság után, július 28-án szöktették meg a Park-szanatóriumból Mikes János szombathelyi püspököt. A Gyűjtőfogház áldatlan viszonyaihoz képest a Park-szanatórium „foglyai” – ide tarto-

⁷⁴ Magyarországi tevékenységéről lásd SZABÓ Márta: Magyar–olasz kapcsolatok az első világháború után. Guido Romanelli magyarországi küldetése (1919. május–november). *Századok*, 2007/1. 103–141.

⁷⁵ Ferenc Tibor ZSUPÁN: The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April–June 1919. *The Slavonic & East European Review*, 1969/1. 198–218.

zott Hazai Samu báró, Bacher Emil malomigazgató, Engel Pál egyetemi tanár, Wekerle Sándor volt miniszterelnök és mások is – felgyógyulásuk után sokkal kényelmesebb viszonyok között éltek.

A proletárdiktatúra bukása után az egykori túsok közül többen közös köszönőlevelet küldtek segítőknek, mások pedig közös szervezet létrehozását határozták el, és rendszeres találkozókát indítványoztak. A T.U.SZ. (Tisztességes urak szervezete) meg is alakult.⁷⁶

Böhm Vilmos hadügyi népbiztos emigrációja alatt, elsőként 1923-ban, Bécsben megjelent memoárjában jócskán bagatellizálta a fővárosi túsok szenvedéseit. Azt állította, hogy jól bántak velük, hiszen „szabadságot kaptak, szeretőiket fogadták, tokaji bort ittak, kitűnően éltek, elsőrangú ellátásban részesültek.” Ezzel szemben – úgy vélte – „jóval veszedelmesebb volt a hasonló vidéki akció”. Összességében a túszyűjtést erkölcstelen, barbár cselekedetnek minősítette, amely „néhány vezető egyéni akciója volt” csupán, és amely „csak kárt okozott”, mert „semmiféle haszon a forradalomra ebből az intézkedésből nem háramlott. Csak fokozta a belső ellentéteket.”⁷⁷

Amíg a túsok – bár szenvedve és nélkülözve – túléltek a diktatúra atrocitásait, több százan életüket veszítették a Kommün alatt. Éppen ezért szenvedéseik abszolutizálásától óvott Rákosi Jenő is. „Egészen úgy látom, ma nincsen mit hivalkodnunk a mi fogságunkkal. Az igazi mártírok szenvedése és halála mellett a mi dolgunk semmi se volt.”⁷⁸ A május 19-én szabadult Kornitzer Lipót azt remélte, hogy „egy előnye ennek a nemzetrontásnak mégis lesz, hogy elmúltával jobban fogják az emberek egymást becsülni, és nemesebbek, érzőbbek lesznek. Fájdalom – tette hozzá – nagyon-nagyon csalódtam.”

Kornitzer keserűségét osztotta Rákosi Jenő is, aki öt évvel a Gyűjtőfogházban szerzett „élmények” után így summázta a szabadulás óta eltelt időszak tapasztalatait:

⁷⁶ MOLNÁR Félix: i. m. 98.

⁷⁷ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 2. kiad. Népszava, Budapest, 1946. 299–300.

⁷⁸ MOLNÁR Félix: i. m. 29.

„És egy napon kijöttünk. De ez, fájdalom, csak testünk kiszabadulása lett. Lelkünket elkapták az élet démonjai mindjárt első kilépésünkkor, amikor mögöttünk bezárultak a börtön kapui. Ezt elragadta az ambíció, azt a hiúság, amazt a karriercsinálás, egyet a kincsvágy, sokat a hatalomvágy és a börtönök békéjéből és lelki egyensúlyából ismét belevetettük magunkat az élet egyenetlenségeibe. És folytattuk a gyűlölködést, a viszszavonást, az üldözést, a megtorlást ott, ahol ellenségeink elhagyták.”⁷⁹

⁷⁹ De profundis. *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 1. 1